

Ko je vladal še veliki Gropa...

Nekaj spominov na dni, ko so našo zemljo osvajali Napoleonovi Francozi in ko so domači rokovnjači strahovali državo, mesta in vasi

Maršal Marmont

Časi Vodnika in Prešerna

Zgodovinarji si pošteno belijo glave, da bi mogli dokazati pravi izvor rokovnjaštva, a bore malo zanesljivih podatkov moremo črpati iz njihovih zapiskov. Toliko let je že, kar se je ta človeška ljulika zasejala, a nihče ne ve, koliko jih je bilo, pa kje so bivali in kje bi jih bilo mogoče prijeti! Jurčič je njim v spomin spisal roman »Rokovnjači«.

Ime rokovnjači — Valentin Vodnik je slišal in zapisal manj navadno imenovanje »rokovniki«, a pri Prešernu se čita tudi o »rokovavjih« — se opira na vazo, ki je bila še pred sto leti razširjena ne le med našim narodom, temveč tudi po vsej srednji Evropi. Slavni učenjak Jakob Grimm pripoveduje: »S prsti nerojenih otrok morejo uganjati čarobnosti, če jih zapalijo ali zažgo, narejajo plamen, ki uspeva ljudi v hiši, da se nihče ne prebudi.« Tudi na Francoskem je moralo biti nekaj med narodom vražja vera, kajti v »Contumes de Bordeaux« čitamo o copranju z rokami mrtvih otrok: »V žepu imajo roko takega otroka, ki je izrezan iz materinega telesa, in ki, posušena ob brijem ognju, varuje rokavja, da se znajo narediti nevidne, kadarkoli se jim godi najhujše. Rokovnjači pa se zovejo zategadelj, ker imajo v svojih malhah za vsako silo take otroške roke. Rokovnjači je torej tisti, ki ima opaljeno otroško roko pri sebi, da se zna delati nevidnega ali pa da zna čarati. Preprosti ljudje se danes neradi puste noseče ženske same na kak samotni kraj, boječ se, da bi je ne dobili rokavjači.«

Maršal Marmont in rokovnjači

Ko so Francozi zasedli Ilirijo in je bil energični maršal Marmont imenovan za generalnega poglavarja slovenskih dežel, so začeli trebiti rokovnjače najprej na Notranjskem in v Istri. Maršal sam, v svojih, po njegovi smrti izdanih spominih, takole pripoveduje: »Razuzdanost teh tatov in razbojnikov je bila tako velika, da si prebivalci niso upali iz mest, ako se niso vsako leto pogodili z razbojniki, koliko jim bodo dali, veči ali manj, kakor so bili premožni ali ne. Ako se je kak človek hotel osvoboditi te nadleže, so tatovi razdeljali in upustili njegovo imetje. Moja dolžnost je bila, da odpravim to zlo. Toda prebivalci so se mi tako rekoč protivili, da bi jih preganjal, ker so se prestrašili, ko so čuli, da se bodo zamerili razbojnikom, kajti bali so se za svoja bivališča, za svoje življenje, ako bi javna oblast ničesar ne opravila proti njim. Prav tako kakor z istrskimi rokovnjači se je moralo postopati tudi z gorenskimi, ki so imeli svoje središče v Kamniških hribih. Med temi je bila slovita zlasti po Gorenjskem, pa tudi po vsem Kranjskem razširjena tatinska skrivna roparska zadruga rokavjačev, ki so bili že od nekdanj grozna šiba kmetu in gospodu. Toda v teh nemirnih časih tujega prirastka je bila njihova predrznost priklopila do neznosnega viska. Enkrat so — pravijo — na Jelovici, drugičkrat v Udnu borštu, tretjič v Črnu grabnu, četrtič v Jermanovih vratih, petič v Kamniških gozdovih meščanske korporacije nad izvirom Bistrice itd.«

Od Kamniške Bistrice do Ljubljane

Te razbojniške družbe niso bile nikakoli posebnost slovenskih pokrajin. Rogoville so v nepretrgani vrsti od srednjega veka do pred sto leti po vseh evropskih državah. Delomrznih ljudi, skvarjenih študentov in drugih postopačev, ki so hoteli živeti na lahek način od tujega dela in imetja, je bilo v vseh časih dovolj. Lahko si torej

mislimo, kak strah je vladal zlasti po vsem Gorenjskem, da, po vsem Kranjskem in tudi v Primorju pred groznim imenom »rokovnjači«. Ta sovražnik vsakogar, ki je kaj imel, je bil tem strašnejši, ker se je znal skrivati in pa ker se ga je vse balo, ne le posamezniki, tudi občine, mesta in vsa gosposka. Zlasti kmetje so dejali: »Kadar bi jih mi šli v gozd iskat in gonit, pridejo oni z druge strani na naše domove in nam jih zapalijo, potlej pa imamo. Kar dosti jih je, tako da nihče ne ve, koliko. Podnevi hodi za plugom, kmet je, kakor smo mi drugi, ponoči je pa rokovnjač. Od hiše do hiše hodi kakor drugi berači, ali je rokovnjač in pazi, kaj ljudje imajo in kje. Vse polno jih je in hudi so.«

V naših velikih gozdovih je moral biti, če ne največji, pa gotovo največja nevarnost del teh nevarljivih gostov naše dežele. Trdilo se je, da so imeli v težko pristopnem gozdu Kamniškega mesta, visoko nad izvirom Bistrice, že kar pol vasi hiš za zimo. Večkrat je tam okrog ognja ležalo ali čepelo v različnih, a po večini raztrganih in oguljenih kmetijskih oblekah kakih deset moških, ki so se razgovarjali in šalili med seboj, toda le potihoma, kajti vsak hip se je ozrl drug za drugim. Blizu se jim takrat nihče ni upal. Vrh tega je ta sovražnik povsem neviden in nisi vedel, koliko ga je. Enkrat so se pokazali posamezi, drugi so obstopili potnika kar štirje vkup, drugod je bilo spet slišati, da jih je bilo celo tri sto zbranih pri Vodicah, okoder so hoteli ponoči udariti na Ljubljano.

Država in državi

Rokovnjači so imeli — kakor opisuje Josip Benkovič iz Kamnika — dobro urejeno zadrugo, nekako državo in državi. Na čelu vsem je stal papež, ki je imel neomejeno oblast čez življenje in smrt svojih podlož-

Valentin Vodnik

nikov. V družbo so sprejemali moške in ženske iz vseh stanov. Stekali so se vojaški begunci, ubegli jetniki, tatovi in roparji. Ti so takoj vstopili v rokavjaški krog, a opreznosti se ravnali z onimi, ki so šele pozneje skrivaj prišli med nje. Imeli so svoje pristaje po mestih, trgih in vaseh. Tako službo so opravljali denarja pohlepni berači, posli, včasih celo hišni poestniki, kmetje in krčmarji ter čestokrat uradni slugi sami. Imeli so nalogo, da so poizvedovali, kaj svet govori o njih, kje jim preti nevarnost in kje bi se moglo kaj vzeti.

Tržne dni je bilo v Kranju, Kamniku in tudi drugod v obližju vse polno rokavjačev. Malokateri semenj je bil brez njih. Možaki so šli za barantanjem, ženske pa so imele mnogo opraviti pri stantih in prodajalnah, mnogo so povpraševale po tem in onem, še več pregledovale, a največ kradle. V tem poslu so bile silno izurjene. Glavni način njih tatvine je bilo odrezovanje žepov (pri Valvazorju »Beutelschneider«). Kjer je bila gneča največja, tam se je vrnilo nekaj takih žensk, ki so se zmedeno trle sem in tja brez konca in kraja ter marljivo izvrševale svoj posel.

Jezik, drugim neumeten

Rokovnjači so imeli tudi svoj jezik, kate-rega ni razumel nihče razen njih. Alfonz Pavlin je že 1875 posvetil v »Slovenskem Narodu« daljšo razpravo tej zagonetni govornici, ki so si jo izmislili rokavjači sami. Tudi Prešeren se je zanimal za rokavjaški jezik, kakor posnemamo iz epigrama:

»Tat, rokavjav govori jezik drugim neumeten...«

Rokovnjači, ali kakor so jih nazivali že v minulem stoletju: malharji, plajšarji, štekljačarji ali rokavmavi, rokavmavi, so bili zelo razširjena nadloga po Gorenjskem. Malhar je torbar, mavhar. Na hrbtu je nosil torbo, iz katere je gledal vrat steklenice, v kateri je bila pljača, navadno žgana.

Plajšarji so bili klateži, potepuhi v razel-ganjeni obleki, odeti v cape in raztrgane plašče. Namesto plašča jim je bila včasih dobra razcefrana solna mreža. Beseda štekljačarji pride od štekljače, močno okovane palice z ošpicnim koncem, kakršno nosijo krošnjarji.

Rokovnjač je prišel v hišo z gorjačo v roki, s kakršno je bil vsak oborožen. Zaloputnil je za seboj vežna ali sobna vrata in se vstopil pred nje; nato je potrkal s palico ob tla. To je bila prošnja in molčal je kakor mutec. Gospodar ali gospodinja sta ga morala takoj vprašati, česa najbolj želi. Kar je zahteval, je moral takoj dobiti, sicer se dajavcem ni dobro godilo. V hiše siromakov rokavjači navadno niso zahajali, toliko rajši so se oglašali v imovitih hišah, radi so ropali bogatine in cerkve. Toda v časih največjega razmaha rokavjaške sile, za čas francoskih vojsk, v začetku 19. stoletja in pozneje v 30. in 40. letih, ko so jih vodili glasoviti vodje Gropa, Dimež, Črni Jurij, so se po nasilnosti kosali z najdržnejšimi dolenskim in hrvaškimi hajduki.

„Papežev“ življenje in smrt

Gorenjski rokavjači so imeli sedež in skrivališče zlasti v obsežnem Udnu borštu nad Kranjem. Tu so se shajali tudi na velike skupščine, ki so jih nazivali »kurjavišča«. Člani te družbe so morali po vrsti pripovedovati, kod so hodili, kaj so za družbo storili dobrega, kako tu in tam ljudje o njih sodijo, kje je največ nevarnosti in kje bi se moglo v kratkem največ pridobiti. Sklepali so tu tudi maščevalne načrte itd. V Udnu borštu, tej divjini, je stoval rokavjačem Veliki Gropa, pravi vladar teme med živimi ljudmi. Pod njim so bili še drugi glavarji, ki so navadno hodili mnogo lepše oblečeni, nego domači fantje iz najboljših hiš.

V Novicah 1855 čitamo: »Še pred desetimi leti je bilo veliko slišati o rokavjačih, ki so bili prava nadloga v deželi. Po malem so beračili, po malem pa tudi kradli, ali s silo jemali. Marsikateri pošteni ženci, ki ni bila pri volji, da bi jim dala masla, špeha, jajc, plečeta ali mesenih klobas, ker drugega doma ni imela, je priletela kaka gorka s štekljačo po grbi.«

Imenitnejših med rokavjači je bilo kakih dvanajst, ki so imeli pravico »križem mavhe« nositi. Če bi se bil kak manjši predrznil, malhe na križem djati, so ga dobro opokali in mu naberačeno blago vzeli. Pa nekdanji kranjski komisar Janez Pakj je temu počenjanju kmalu v okoliš prišel. Nekaj jih je spravil k vojakom, nekaj v jetnišnico in delavnico, drugi so pomrli ali se lotili dela. Poglavar vseh rokavjačev je pa bil Gregor Hraštinar, po domače Veliki Gropa. Bil je visoke, čedne postave, podolgatega obraza, snežnobelih, dolgih las in zmirlaj po vojaško oblečen. Zdal je domalega slep, je prihuljeno hodil in se opiral na dolgo palico, da ga je bilo čudno gledati. Bil je zgovoren, dobrovoljen in srčen, ako je dobil pod kapo dovolj smrduha.

Njegova avtobiografija

Ostalo svoje življenje je sam popisal takole: Moja mati so bili doma v kamniški fari, sam sem bil soldaški nezakonski sin, rojen v Ljubljani. Okoli 20 let star sem prišel k vojakom, bil sem osem let tambor pri grenadirjih, 12 let sem še kite nosil. Moji višji so me sprva radi imeli. Ko sem pa neki večer ostal predloži v šiški, sem jo pa napak zastavil. Če jo pa človek v mladosti napak zastavi, mu je rada skrivaj na poti. Taka se je godila tudi meni. Drugi dan sem bil kaznovan in potem sem začel vohajati vojakom, pa nisem bil nikdar dolgo časa zaprt. Palic in šib sem pa dobil brez števila, toda vse je bilo zastoj. Dvakrat sem bil v bitki in sicer pri Veroni in Basani. Potem sem bil ujet v vojski in odpeljan na Francosko. Leta 1812. sem šel z Napoleonom nad Russe, a sem ostal na Poljskem. Vsega vkup sem služil cesarja 29 let.«

Ljudje pripovedujejo, da je rokavjaški glavar Veliki Gropa, ki so ga njegovi podložniki nazivali za »papeža«, svoje ljudi v Udnu borštu nad Kranjem pod krivo jelko poročal, govoreč za blagoslov:

»In nomine patre
vzemi jo na kvatre,
če goršo dobiš,
pa to zapustiš!«

Zadnjega glavarja gorenskih rokavjačev so končno ujeli in zaprli dosmrtno. Pravičica pripoveduje, da so mogočnega in divjega starčaka pozneje uporabljali pri cestnih delih, a je nekega večera, ko je nehal delati, na zagoneten način izginil. Umrl je

Peen:

Pubi čaka

Seveda čaka. Kdo pa ne čaka? Vsi čakamo! In še kako! Nu, to čakanje je res zanimivo. Za božjo voljo... vsi čakamo že leto in dan!

Pubi pa je neučakan. Pubi ne ve, kako se tej stvari streže. Me sreča zadnjič na promenadi in me vpraša:

»Stric Peen! Kaj je to — medalja?«

»Medalja? Dragi moj — to je — to je odlikovanje! To je — za zaslug!«

»Ha, ha!« pravi Pubi. »Saj nič ne veš! Ti govoriš kar tako! Jaz imam tudi medaljo! Dva kovača je dal teta Liza — prosim! Prosim!«

Mi pokaže medaljo — bogme res — prava medalja... »Pubi!« pravim. »Kar je res. Je res! Ti imaš medaljo! No — in?«

»Ali ni lepa?«

»Seveda, lepa je! Kar dobra je!«

»Veš,« pravi Pubi, »saj je ne bom nosil! Hee je — hee!«

»Pubi!« pravim, »ne tako! Kaj pa ti veš, kaj so medalje? Pubi! To so resne stvari!«

Joj, kako resno sem mu to govoril, prestrašil sem se, Pubi pa — nič!

»Kaj, stric Peen? Medalje? Po dva kovača? Kaj pa je to zaslug? Za — sluga?«

»Sluga — sluga, Pubi, ti že veš, kdo je sluga! Zasluga — moj dragi, zasluga — to pa ni človek — to je — — —«

»Aha! Inkasant!«

»Ne, Pubi! Zasluga — je pojem! Ti še

6. marca 1855 v Trsteniku v visoki starosti 94 let.

Tako zagrinja še dandanes tajinstvena megla rod rokavjačev, ki je več ko pol stoletja živel med nami in slednjič, kakor

je prišel, brez sledu izginil. Veliki Gropa, Dimež in Črni Jurij so danes samo še strahovi v ljudskih pripovedkah.

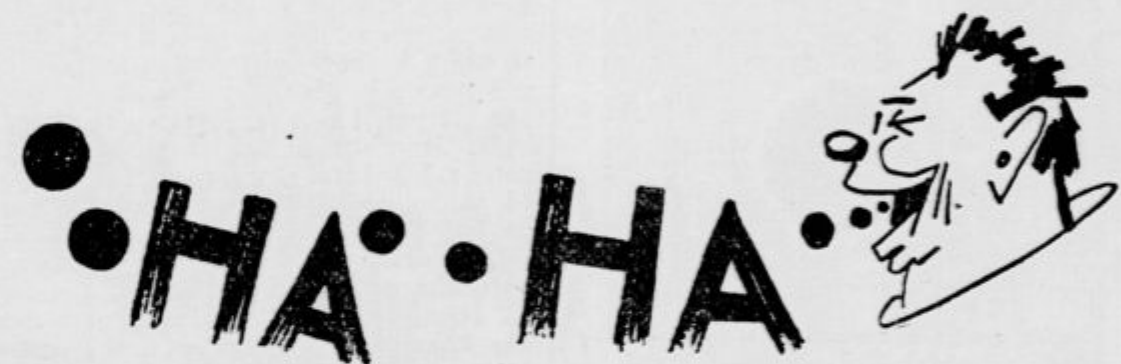
— mp —

Marie Andergast

V Splitu se nahaja že več dni filmska odprava filmskega podjetja »Algefa Film« iz Berlina. Ki snima nov film pod imenom »Ženitveno potovanje brez moza«. Snemanje se bo končalo te dni in se bo film predvajal že v prihodnji filmski sezoni. Snemanje se vrši v Dubrovniku na Hvaru, Korčuli in v Splitu. Stroški tega

filma znašajo v našem denarju preko osem milijonov dinarjev. Avtor filma je naš rojak, Bogoslav Tanko iz Siska. Glavne vloge igrajo Johannes Riemann, Marie Andergast, Paul Hörbiger. Družba ložira v Park Hotelu Matković v Splitu, ki je po svoji opremi najmodernejši v naši državi.

Polnočni intervju

Ko ondan slučajno me žila nemirna pod noč pripeljala je mimo Prešerna, glej vraga, kaj vidim — očk naš preslavn na mestu, predobro vsem znanem, več stal ni.

Pobaral modrico sem vrh spomenika: »Hej, Muza, kaj skrla si nam Učenika, ali Kidrič nemara je v svojstvu kronista zasledil, da rasa njegova ni čista, in narod slovenski, ki prej ga slavil je, v dokaz svoje zrelosti zdaj ga razbil je?«

»Ne eno, ne drugo!« glas Mojstrov začujem ozrem se in že se z njim samim rokujem. »Nikar ne zameri, o Mojster predragi, le vedel bi rad, kaj prenašaš v bisagi? Obiljubljeno dramo? Nov venec sonetni? Spet nov slavošpev kakih goski prevzetni? Mar duh tvoj nesmrtni s sigurno naložbo osrečil bo spet Akademsko založbo? Boš storil, da nam knjigobrcem v tej suši književni bo končno odleglo pri duši in pa duhovna spet v vonju nekdanjem pod nos bo sladko nas žgečkljala med branjem?«

»Ne eno, ne drugo!« spet Mojster povzame »Saj vendar dandanes pisariti drame, kovati sonete in tiskati prozo — če človek pozablja umetniško pozo in se izogiblje manire čvekača — je posel, ki res se pri nas ne izplača. In dalje, če rad bi kratkoto osvojil, Bog varuj, da s pesnikovanjem oznojil bi čelo si, kajti potenca duhovna se vrednejše Evam ne zdi več od govna.

ne več, kaj je pojem! Pojem — to je nekaj vzvišenej — nekaj — nu, sploh, o tem ne bova govorila!«

»Mhni!« Re razumem, papa zmerom pravi: O tem ne bova govorila!«

»Pubi — hočeš sladoled?«

»Ne, ampak smetano! Stric, kaj ga pa Rusi bijejo? Madonca, to so pa boljše stvari!«

Ti — ta smetana je pa dobra! Veš, kaj je rekel gospod Presečnik? Alzo — Rusi, moj lieber, Rusi, ferdamt — se držijo!«

Ti, kaj — zakaj se držijo?«

V salamsko zagato me je spravil. Kaj bi? In sem mu odgovoril:

»Pubi! Ta stvar je zelo zapletena! Veš dandanes je tako, da odločajo sirovine!«

»Ha, potem bo pa že papa imel prav! Mama mu pravi: sirovina! sirovina!«

»Pubi! Kaj govoriš? Mamica ima papana rada... Ti tega ne razumeš!«

Pomenljivo me je pogledal, češ: no, no, že vemo, kako je!

Jaz pa sem bil nepreviden kakor zmeraj in sem mu rekel:

»Pubi! Hočeš torto?«

»M, m! Imam že zadosti! Ti — stric Peen — ali imajo še dosti tort?«

»Dosti, Pubi, kolikor le želiš — in še jim bodo ostale!«

»Stric Peen! Veš, kaj mi je rekel papa, zadnjič, ko je prišel iz Da nimajo tort! Nobene torte!«

Da, res, tako je ta stvar! Midva s Pubijem govoriva o otipljivih dobrinah tega sveta. Ali nama morda kdo zameri?

Založbe? Dokler naju z Otonom radi še vedno tiskarijo v dvojni nakladi in stara pšenica še vedno gre v klasje, ker piškav, snetjav pač ves novi naš čas je, se zdi mi, da treba dotlej ni začeti še nam na novo spet lirike peti. Za vas knjigoborce? Kar piš te me nekam, ker znaj: vam in kritikom pravo odrekam, da štulili bi se z mišljenjem senilnim in ničevim delom k duhovom vodilnim. Berite Zagorskega pesniško zbirko, sentence, ki piše jih Kunčičev Mirko, Koseskega, Zlomška in Husovo Maro — slavite, obsojajte mlado in staro, dokler gre za vrbace, a orle silake pustite, naj prosti se pno nad oblake!«

»Prav, Mojster, še jutri bo tvoja beseda Slovincem vsem znana. A malha?«

TEATER

Priprave za letošnjo gledališko sezono v Ljubljani potekajo nekam za čudo počasno. Kriza tukaj, kriza tam. V operi so nekako dobili novega direktorja, v drammi še nihče ne ve, kako bo. Repertoarja za novo sezono ni — kljub temu, da gremo že proti koncu avgusta — objavila ne ena ne druga hiša.

— Hudčič, je rekel zadnjič neki oboževalec gledališča, naj imajo, kar hočejo med sabo, repertoar bi pa vendar že lahko dali na dan. Saj vendar vsi vemo, da se uprava programa, ki je pred začetkom sezone objavljen, itak nikoli ne drži.

MODERNA VZGOJITELJICA

Gospa: »Iščem dekle, ki bi vsako popoldne peljalo moje otroke na izprehod. Hočete prevzeti to delo?«

Vzgojiteljica: »Drago volje, milostival! Siferski izpit imam.«

PRI ZDRAVNIKU

Zdravnik: »E, dragi moj gospod! Znanost vam ne more več ozdraviti vaše noge. To je posledica starosti.«

Bolnik: »Ampak, gospod doktor, saj je moja druga noga ravno toliko stara. pa me nič ne boli!«

VLJUDNOST

— Pred vrati čaka neki potnik že dve uri, gospod direktor!

— Vrzite ga ven in se mu oprostite, da niste storili tega že pred dvema urama.

CIGANSKA

Zandar (ciganu, ki beži): »Stoj, cigol! Saj ti ne bomo ničesar storili.«

Cigo: »E, pa stoj ti! Tebe nihče ne gonja!«

Kapelica pod št. Ožboltom v Črnu grabnu, kjer so rokavjači oropali francosko blagajno, o kateri govori tudi Jurčičev roman